

Juryrapport

De Aleida Schotprijs voor vertalingen van literatuur uit de Slavische wereld, die dit jaar voor de negende keer wordt uitgereikt, is reeds vijf keer eerder aan een vertaler of aan vertalers uit het Russisch gegeven. Deze keer valt hij voor het eerst ten deel aan een vertaler die al zijn inspanningen gericht heeft op het vertalen van Russische poëzie. Van negentiende-eeuwse dichters als Alexander Poesjkin, Fjodor Tjoettsjev en Jevgeni Baratynski en van twintigste-eeuwse dichters als Anna Achmatova, Boris Pasternak en Alexander Blok heeft Frans-Joseph van Agt werk in het Nederlands vertaald. De jury heeft veel waardering voor de grote inzet en toewijding waarmee Van Agt zich als vertaler voor het toegankelijk maken van de Russische poëzie in het Nederlandse taalgebied heeft ingezet. Zij meent dat Van Agt's vertalingen van de poëzie van Alexander Poesjkin een bijzondere plaats innemen in zijn vertaaloeuvre.

Lange tijd was het poëtisch oeuvre van Ruslands grootste negentiende-eeuwse dichter Alexander Poesjkin (1799-1837) voor het Nederlandse lezerspubliek maar in zeer beperkte mate toegankelijk. Terwijl Poesjkins prozawerk, in combinatie met enkele langere verhalende gedichten in de vertaling van Hans Leerink en Charles B. Timmer in 'De Russische Bibliotheek' van Van Oorschoot verscheen, bleef zijn lyriek lange tijd maar zeer mondjesmaat in vertaling beschikbaar. In 1937 verscheen er een bundeltje gedichten in de vertaling van Johan Daisne. In het oorlogsjaar 1944 volgde Aleida Schot met de in eigen beheer uitgegeven *Enkele gedichten*. Een zevental gedichten die daarin verschenen publiceerde zij ook in haar bloemlezing *Van en over Poesjkin* (1968), de uitgave die een klein deel van Poesjkins lyriek voor het eerst voor een groot publiek toegankelijk maakte. Onder deze zeven gedichten waren klassieke werken als 'De profeet', 'De dichter' en 'Het profanum vulgus':

Des dichters hand gleed teer en smachtend
Langs zijn bezielde lier; vervoerd
Zong hij een lied - maar koud, minachtend,
Stond daar het volk, hem nauwelijks achtend,
En door zijn zang geenszins geroerd.

Aldus Aleida Schots vertaling.

In 1987 verscheen, in de vertaling van Frans-Joseph van Agt, de eerste representatieve selectie uit Poesjkins lyriek, onder de titel *Noordse dageraad*. Met deze uitgave, die een kleine veertig vertalingen bevatte, zorgde Van Agt ervoor dat voor het eerst een aanzienlijk aantal van Poesjkins lyrische gedichten in een zeer goede Nederlandse versie beschikbaar kwam. Van Agt's vertalingen bezitten een overtuigende poesjkiniaanse toon en stijl. De vertaler laat zien dat hij een uitstekend gevoel heeft voor de klank van het origineel en is in staat die in het Nederlands hoorbaar te maken. Van Agt's vormvastheid is groot, zijn streven rijmschema en metrum in zijn vertalingen aan

te wenden als in het origineel slaagt bijna overal uitstekend en zijn idioom sluit voortreffelijk aan bij het negentiende-eeuwse idioom van de dichter.

Aan de dichter

O dichter! Laat je door de volksgunst niet bekoren.
De klank der loftrompet duurt maar een korte tijd;
dan zul je dwazen, spot der kille meute horen,
maar blijf dan hard, wees kalm en grimmig toegewijd.

Jij bent een koning: wees alleen. Treed vrij naar voren,
ga daarheen slechts waarheen je vrije geest je leidt,
vervul je ideaal, maak dat zijn vrucht gedijt,
eis niet dat prijzen bij jouw hoge taak behoren.

Die liggen in jezelf. Jij bent het hoogst gezag
dat nog het strengst jouw werk te oordelen vermag.
Veeleisend kunstenaar, ben jij ermee tevreden?

Tevreden? Wel dan maakt de meute 't maar tot schand,
en spuwt op het altaar waar fel jouw lichtvlam brandt,
en trekt als kind zo wild jouw drievoet naar beneden.

In later jaren ging Van Agt door met het vertalen van Poesjkins lyriek. Het resultaat hiervan was de in 1995 verschenen bundel *De nachtegaal en de roos*. Een aantal gedichten die hij reeds eerder in *Noordse dageraad* gepubliceerd had, blijkt Van Agt nog verder 'gepolijst' te hebben en in vrijwel alle gevallen blijken de door hem aangebrachte veranderingen ook werkelijk verbeteringen. Zo heeft hij bijvoorbeeld in het boven geciteerde sonnet 'Aan de dichter' wijzigingen aangebracht. De tweede en de derde strofe luiden nu:

Jij bent een koning; wees alleen. Treed vrij naar voren,
Ga daarheen slechts waarheen je vrije geest je leidt.
Vervul je ideaal, maak dat zijn vrucht gedijt,
Eis geen beloning voor de taak door jou verkoren.

Jouw loon ligt in jezelf. Jij bent het hoogst gezag
Dat allerstrengst jouw werk op waarde schatten mag.
Veeleisend kunstenaar, vond jij het goed gelukken?

De laatste regel van de eerste hier geciteerde strofe heeft in de nieuwe versie aan duidelijkheid gewonnen. ‘Beloning’ in plaats van ‘prijzen’ maakt de regel doorzichtiger. Het woord ‘prijzen’ had het nadeel dat dit zowel een zelfstandig naamwoord als een werkwoord kan zijn, ‘beloning’ maakt de regel direct duidelijk. Ook de eerste regel van de daarop volgende strofe is beter geworden door het krachtige: ‘Jouw loon ligt in jezelf.’ De regels in de nieuwe versie ademen dezelfde fierheid die ze in het Russisch van Poesjkin bezitten.

Aan het schrijven van *Jevgeni Onegin* was Poesjkin begonnen toen hij, vierentwintig jaar oud, zich in de Zuid-Russische stad Kisjinnov bevond. Hij was daarheen verbannen voor een periode van zes jaar vanwege opruiende taal in brieven en gedichten. Na negen jaar was zijn ‘roman in verzen’, die hij zelf als zijn beste werk beschouwde, klaar. Bij de publicatie in 1833 werd het vrijwel direct als een meesterwerk erkend, ook in West-Europa.

Het bijzondere van *Jevgeni Onegin* is niet zozeer de plot, de lichtelijk banale liefdesgeschiedenis van de geborneerde jongeman Jevgeni en de schuchtere, maar nobele Tatjana, waarbij een dramatische nevenrol is weggelegd voor de melancholieke romantische dichter Lenski. Het buitengewone van dit uit acht hoofdstukken bestaande werk ligt in de gracieuze, ongedwongen, licht ironische toon van de verteller, in de lichtvoetigheid van Poesjkins versificatie, zijn meesterlijk omspringen met het rijm en in de aangenaam virtuoze manier waarop de dichter de meest uiteenlopende onderwerpen in zijn zich schijnbaar zonder vooropgezet plan aandienende uitweidingen weet aan te snijden.

Van *Jevgeni Onegin*, dat – en niet alleen in Nederland – als een schoolvoorbeeld van een onvertaalbaar meesterwerk gold, was hier te lande in 1949 een vertaling verschenen van Elsa Catz, B. Ginzburg en Wils Huisman. Deze vertaling werd in de jaren vijftig nog eens herdrukt, maar gold in vakkringen als niet erg bevredigend. In 1989 verscheen in ‘De Russische Bibliotheek’ een vertaling van Jevgeni Onegin van de gepensioneerde ingenieur W. Jonker, die zich, hoewel hij geen Russisch kende, aan het vertalen van Poesjkins magnum opus had gewaagd. Bij deze twee vertalingen zou het echter niet blijven.

Enkele jaren nadat Van Agt voor het eerst vertalingen van de lyriek van Poesjkin had gepubliceerd, kwam hij in contact met de gepensioneerde fysicus Van Stekelenburg. Deze had zich gezet aan het vertalen van *Jevgeni Onegin*. Bij het overlijden van Van Stekelenburg in 1991 lag er een eerste versie van een *Jevgeni Onegin*-vertaling, die door Van Agt als uitgangspunt diende voor verder werk. In 1994 werd deze vertaling gepubliceerd, de eerste Nederlandse vertaling van *Jevgeni Onegin* die Poesjkins versroman integraal brengt: ook de voetnoten van de dichter en de deels in Odessa gesitueerde ‘Fragmenten uit de Reis van Onegin’ zijn door Van Agt opgenomen. Na de Van Stekelenburg-Van Agtvertaling van *Jevgeni Onegin* verscheen nog, in 1995, in België een vertaling door Michel Lambrecht. Vergelijking met de andere Nederlandse en Vlaamse vertalingen laat zien dat Van Agt beter dan de anderen in staat is bepaalde

aspecten van het origineel, zoals zinsbouw en interpunctie, te handhaven en tegelijkertijd de indruk geeft beter te kunnen omgaan met Poesjkins schijnbaar moeiteloze lichtvoetigheid. Als voorbeeld citeren we een strofe uit het zevende boek, die handelt over Onegins leesgewoonten.

Eerst de vertaling van Elsa Catz:

Jewgenij, die zoals wij allen
Al weten, lang het lezen liet,
Trof toen in enkele gevallen
Een schepping met zijn banvloek niet,
Als daar een tijdbeeld was gegeven,
Een beeld van het waarachtig leven
Zoals de zanger deed van Juan
En Gjaur, en nog in een roman
Twee, drie de mensen zijn getekend,
Hun hart zo immoreel en boos
Vervuld van dromen mateloos,
Zelfzuchtig, dor en uitgerekend,
't Boosaardige verstand altijd
Gebruikt voor onbenulligheid.

Jonker maakt er het volgende van:

Jevgeni, weten wij, versmaadde
sinds lang de boeken, maar toch was
een aantal aan zijn ongenade
ontsnapt, waarin hij soms nog las:
iets van de zanger aan de wand daar
– De Giaur, Don Juan – en wat romans waar
de mens van nu (en daarmee heel
dit tijdsgewricht) nogal reëel
in wordt weerspiegeld: een volkomen
zelfzuchtig, immoreel, steriel
soort wezen dat zijn dorre ziel
verslingerd heeft aan lege dromen
en razend van verbitterdheid
zijn lege doen aan leegte wijdt.

Lambrecht:

Hoewel wij weten dat het lezen

Onegin lang al tegenstond,
bepaalde werken toch bewezen
dat iets bij hem genade vond:
als lezenswaardig werd bijvoorbeeld
Lord Byrons Don Juan beoordeeld:
twee, drie romans nog bovendien
waarin de tijdgenoot misschien
wel geloofwaardig werd beschreven:
zijn amorele ziel, verstard
in eigenliefde, koud en hard,
aan dromerijen prijsgegeven,
zijn geest verbolgen, zijn verstand
in lege actie opgebrand.

Ten slotte de vertaling van Van Agt, die naar het oordeel van de jury ook wat deze strofe betreft, de beste is van de vier.

Lectuur had, naar wij mochten merken,
Het bij Jevgeni lang verbruid,
Maar desondanks, een aantal werken
Sloot hij toch van zijn banvloek uit:
Elk boek door Byron ooit geschreven,
En twee of drie romans, die 't leven
Van onze tijd goed laten zien
En de moderne mens misschien
Voldoende tot zijn recht doen komen,
Compleet met zijn verdorven ziel,
Zelfzuchtig, uitgedroogd, steriel
En mateloos verslaafd aan dromen,
Door zijn boosaardig, bitter brein
Gedoemd tot zinloos bezig zijn.

Vergelijking met de eerdere Nederlandse vertalingen laat zien dat Van Agt's vertaling in meer opzichten een verrijking betekent. Van Agt's *Onegin*-vertaling volgt vrijwel altijd trouw de zinsbouw en interpunctie van het origineel, terwijl daar in eerdere vertalingen tamelijk luchthartig mee werd omgesprongen.

Door zorgvuldig lezen, vergelijken met het origineel en met andere vertalingen is de jury onder de indruk geraakt van Van Agt's vermogen tot het vertalen van Russische klassieke poëzie in het Nederlands. Zij beveelt Frans-Joseph Van Agt van harte aan voor de Aleida Schot-prijs 1997.

De jury:
Yolanda Bloemen,
Willem G. Weststeijn